

פרק יב

פעולות שרת ומגן

רכישת נשק

שלא כגדוד צבא סדיר המקבל את צרכיו מבסיסי האספקה, חייב היה הגדוד "מוות לכובשים" ככל גדוד פארטיזאני, להמציא בעצמו את אספקתו, ציודו וחימושו. דבר זה היה קשה ביותר בימים הראשונים. בעיקר חמורה היתה בעיית הנשק, ולא פעם נאלצו לשאול כלים מגדוד שכן ולהחזירם לאחר השימוש. גם בואם של לוחמי הגיטו הראשונים לא פתר בעיה זו, וכמה מהם היו חסרי נשק, או קיבלו נשק קצר בלבד (אקטוע¹⁹¹ או אקדח). וכך מעיד אחד הפארטיזאנים היהודים¹⁹²:

... בתקופה הראשונה, אפשר לאמר איזה חודש וחצי, היה מחסור גדול. אני יצאתי פעם לפעולה ונתנו לי רובה ובסך-הכול שני כדורים. וכשחזרתי מפעולה והיה חסר לי כדור, הייתי צריך למסור דו"ח לאן הלך הכדור הזה... למעטים מאד מאתנו היה נשק, ונשק אישי בכלל לא היה בהתחלה. רק לכל פעולה היה המפקד של אותה פעולה נותן נשק למי שמצא לנכון... היה נשק רק לפעולה. ואם היינו חוזרים ליום-יומיים לנוח, ויצאה קבוצה שנייה לפעולה, היינו מוסרים להם את הנשק. בחצי-השנה הראשון לקיומו של הגדוד, עד שהתחילו להצניח נשק-בהמון ממוסקווא, היה המקור הראשי להשגת הנשק — כפרי הסביבה הקרובה והרחוקה יותר, שתושביהם החזיקו במחבואים נשק, שאספו בראשית המלחמה משדות הקרב ומיחידות צבא מובסות. כן היה בידי רבים מהם נשק, שחילקו שלטונות הכיבוש לאוכלוסיה הכפרית לשימוש נגד כנופיות שודדים, ובמיוחד נגד פארטיזאנים עוינים לשלטון. הפארטיזאנים הוציאו נשק זה מידיהם בכל מיני דרכים — בהבטחות, באיומים ולעיתים גם בכוח.

... אף אחד לא נתן ברצון רק באיומים... לפעמים גם היו נותנים להם מכות, ואם מישהו ידע שיש נשק היה מלשין על השכן שלו... רכשנו בפעם הראשונה הרבה נשק. יצאנו קבוצה גדולה מאוד, כ־20

191. רובה שקנהו נחתך סמוך לברית, ומכאן כינויו העממי: ברוסית Огпез (חתוך). בגלל צורתו זו יותר קל היה לשבויים הסובייטיים להוציאו בגניבה ממחסני הנשק הגרמניים ולשאתו אח"כ מתחת למעיל, בלי שירגישו בו. מובן, שקליעתו לא היתה מדויקת כלל.

192. עדות מיכאל יצחקי (גלבטרונוק), עמ' 35 (תקליט 26ב).

פרק יב: פעולות שרת ומגן

איש... אבל הלכנו בלי נשק כמעט. הלכנו רק עם אקדחים... נדמה שזאת היתה הפעולה הראשונה. באנו לבית אחד והגוי לא רצה לפתוח. נדמה לי שהוא [זייצב] ¹⁹³ הלך עם אוטומאט. על כל פנים הוא בא, פרץ אל החלון, ירה והתחיל לצעוק: המקלען, התכונן!.. הגוי נבהל מאד ומסר את הנשק שלו... 2 רובים וכדורים. אח"כ הגוי הזה סיפר לנו שיש עוד נשק, וקיבלנו ס"ה 15 רובים ¹⁹⁴.

גם לאחר שנשתפרה עוצמת האש של הגדוד בנשק שהובא ע"י הקבוצה השישית של לוחמי הגיטו, עדיין אי אפשר היה לוותר על רכש. אלא שנשך תכללו השיטות: במקום לאסוף רובים יחידים אצל איכר פלונני-אלמוני התחילו באופן שיטתי לפרוק נשק מכפרים, שקיבלו באורח רשמי נשק מהשלטון. עצם הכניסה לכפר בכוח רב דיה היתה במקרים מרובים להניע את האיכרים למסור את נשקם, כמו שמתאר זאת אחד המשתתפים בפעולה כזו ¹⁹⁵:

אספו את הגדוד שלנו ועוד כמה גדודים והלכנו לכפר ליטאי, שקיבל נשק מהליטאים. הקפנו את הכפר, והם הוכרחו להביא לנו את הנשק. קיבלנו אז באמת הרבה נשק... שום התנגדות לא היתה, אנהנו הפתענום, ורק המקלען שלהם הספיק להסתלק.

מאחר שהכפר סטרלצי היה מעבר ללוחמי הגדוד "מוות-לכובשים" בשעה שהיו יוצאים למסעות ולמשימות, זיינו הגרמנים את תושביו ושמו מארבים במבואותיו. משלחת מהגדוד הצליחה בלי שימוש באלימות לשכנע את אנשי הכפר, שימסרו את הנשק הגרמני לפארטיזאנים ¹⁹⁶. משנודע שבכפר אוק-שטאדוואריס שבליטא יש נשק בידי שוטרים ואיכרים עשירים, יצאה לשם קבוצת פארטיזאנים בפיקודו של ברוך לופיאנסקי ופירקה אותם מנשקם והביאה אותו לבסיס ¹⁹⁷.

פעולה דומה ביצעה קבוצה אחרת, בפיקודו של לייב זייצב הנזכר למעלה, בכפר הליטאי גודאקיימיס שע"י אנושקיס ¹⁹⁸. הליטאים שבכפר, וביניהם ראש הלאומנים של המקום, התבצרו במרתף אחד, אך הושמדו ברימוני-יד שהוטלו לשם. שלל הפעולה: 14 רובים, 3 רובים אוטומאטיים, מקלע, 4,000 כדורים, אקדחי רקיטות, מקלט רדיו ושאר ציוד צבאי. אולם כל אלה עדיין לא הניחו את הדעת, והגדוד, יחד עם שאר הגדודים הסמוכים, ציפו לנשק, שזה חודשים הבטיחו להצניחו ממוסקווא, אך הוא בושש להגיע.

193. לייב זייצב, תושב נובור-שוונצ'יאן, הכיר יפה את כפרי הסביבה, והצטיין במיוחד בפעולות הרכש שלו. היה מפקד כיתה, מוותיקי המפקדים היהודים בגדוד.

194. עדות אליעזר מוזס, עמ' 14 (תקליט 4).

195. עדות גרישא שפר, עמ' 22 (תקליט 6).

196. פ"ק "ג, עמ' 135. 197. שם.

198. שם, עמ' 136. הקבוצה היתה, כנראה, מורכבת ברובה מלוחמי גיטו קובנא.

חלק רביעי: לחימה ונקם

משנודע למטה הבריגאדה שמשלוח נשק המיועד ליחידותיה הוצנח בישראל נאליבוק (200 ק"מ מזרחה מישראל רודניקי 199), נשלחה לשם קבוצת פארטיזאנים, רובם מהגדודים הווילנאיים, להביאו. ברם רובם ככולם נספו בדרך הקשה בידי כנופיות "הפולנים הלבנים". בסוף מארס 1944 שוב הורכבה לשם כך פלוגה מקובצת מכל הגדודים שביער, ובה 25 לוחמים, ביניהם 16 יהודים, שישה מהם בני קובנא: אליעזר מוזס, אלתר פייטלסון, פישקה פלדמאן, יענקל קאווה, יוסף רוזין ואידל שרמאן.

להלן תיאור המסע בפני אחד המשתתפים בו²⁰⁰:

הביאו אותי לקומיסאר, והוא הודיע לי שהחליטו לשלוח אותי ועוד אדם אחד בקבוצה מקובצת לנאליבוק, ושם אנחנו צריכים לקבל נשק לגדוד הזה. קודם כל לקחו את כל הנשק הטוב שהיה לנו ונתנו לנו אקטועים. זה היה בחסד. לאחרים נתנו אקדחים... נדמה לי שכל אחד קיבל 50 כדור. הנימוק היה, שאנו הולכים להביא אוטומאטים ונוכל להשאיר את הנשק הקלוקל בנאליבוק...²⁰¹

מאחר שהדרך לא היתה ידועה לנו ונשקנו היה דל כל-כך, החליט מפקד הקבוצה, כי אין טעם שנלך לבדנו. בהודמנות ראשונה הצטרפנו לפלוגה גדולה ומזוינת היטב של כ-150 לוחמים מגדוד "מורוזוב". הלכנו כמובן בלילות, ובימים "לנו" באחד הכפרים שנודמנו לנו בדרך. יום אחד לנו בכפר קטן בקצה היער. אחרי הצהריים בא איכר לכפר, ובידו מכתב ל"ראש הפארטיזאנים". המכתב היה כתוב פולנית וחתום על ידי אַקָא²⁰², ובו אולטימאטום, להניח את הנשק ולמסור בידיהם את היהודים, ורק אם יקבלו הפארטיזאנים תנאים אלה, יתנו להם לעזוב את המקום. במכתב גם נאמר, שהכפר מוקף ע"י מאות "פולנים לבנים". המפקד לא היסס הרבה, עשה תיכף מיפקד ויצאנו לדרך עוד לפני שהחשיך, שלא כמקובל אצל הפארטיזאנים. האיכר שהביא לנו את המכתב שימש לנו מורה-דרך. נאמר לו, כי אם יבגוד בנו ולא יחלצנו מן הכיתור—דמו בראשו. האיכר עשה את מלאכתו באמונה. הספקנו לפרוץ אל מעבר לכפר. מכל הצדדים המטירו עלינו אש מרובים ומקלעים... לאנשי "מורוזוב" היתה מרגמה והם הכניסוה

199. ראה ספר הפרטיזאנים היהודים, כרך א', עמ' 145.

200. עדות יוסף רוזין, עמ' 30 ואילך (תקליט 7); השווה זכרונות יוסף רוזין, כ"י, 1955; וכן עדות אליעזר מוזס, עמ' 22—24.

201. מכאן ואילך לקוחים הדברים מכתב-יד של העד, שנודע להיכלל בספר יהודי ליטא (שנמצא בהדפסה), עמ' 50—53.

202. Armia Krajowa = A. K. (הצבא הארצי), המחתרת הפולנית הלאומנית ("הפר-לנים הלבנים"). לפי מקור אחר היו אלו רוסים-לבנים (השווה עדות אליעזר מוזס, עמ' 22, תקליט 6).

פרק יב: פעולות שרת ומגן

לפעולה. היא פגעה בכמה ריכוזי פולנים והקימה בקרבם מבוכה. אנו בינתיים התקדמנו במהירות מזרחה... עד שהגענו ליערות נאליבוק... התקדמנו בתוך היער פנימה והגענו לעיירה באקשטי²⁰³. הופתענו לראות עיירה שלמה בשטחי הכיבוש, שיש בה שלטון סובייטי ממש... אנשי "מורוזוב" לא נאותו להכניסנו לבסיסיהם שהיו בקרבת מקום, אך הורו למפקדים בכפריי-הסביבה לכלכל אותנו אצל האיכרים. מפקדנו שם את פעמיו למטה הבריגאדה למקום מושבו של הגנרל פלאטון. שם הודיעו לו, שאמנם הגיע נשק בשביל הפארטיזאנים הליטאים, אך הנשק חולק במקום בין הפארטיזאנים הזקוקים לו... אם יבואו מטוסים נוספים, טען הגנרל, נקבל גם אנחנו את חלקנו, אך בינתיים נצטרך לשמור על שדה התעופה, למלא תפקידים פארטיזאניים שגרתיים וכו'. ידענו כי צפוי לנו לחכות שם עד בוש, והחלטנו לשוב מייד לבסיס. אבל איך חוזרים לבד, בנשק דל כזה שבידינו? לא היתה לנו ברירה, אלא להמתין עד שהפלוגות של הגדודים הגדולים שבסביבה ילכו לליטא, ואז נצטרף אליהם²⁰⁴. בינתיים נדדנו מכפר לכפר ואכלנו לחם-חסד. וכבר עברה הרינה בין לוחמי המקום, כי היהודים אין ברצונם להילחם, והם אוכלים את לחמם של האיכרים המיסכנים. באותם הימים לקח ממני מפקד אוקראיני שיכור בזרוע את האשפה הגרמנית היפה, שהבאתי אתי מן הגיטו, עם הכדורים גם-יחד. התלוננו עליו אצל הקומיסאר היהודי של הגדוד, והלה הבטיח לטפל בעניין. אבל כעבור זמן-מה נודע לנו כי הוא נורה באורח מסתורי, ברוכבו לבדו על סוס בשטח מוגן, באיזור פארטיזאני.

באותו יום פגשנו לראשונה קבוצת יהודים מן הגדוד של ביילסקי. הם לנו בכפר אחרי שובם מתפקיד. הביאו אתם מאכל ומשקה וביילינו את הלילה בצוותא, בשירה ובריקודים (רקדנו גם "הורה"!), ורק אז נודעו לנו פרטים על הקבוצות היהודיות הגדולות בגדודים של ביילסקי וזורין²⁰⁵. במצב העגום שהיינו שרויים בו אותה שעה היינו מוכנים תיכף להצטרף אליהם. אך לא רצינו לערער את הפלוגה כולה בגללנו, ולכן ויתרנו על-כך, רק ביקשנו רשות מן המפקד לחוג את ה-1 במאי בגדוד היהודי. קיבלנו רשות והלכנו לביילסקי. שם קיבלו אותנו בסבר פנים יפות...

לא אשכח לעולם את החוויה שהיתה לי, כאשר בנשף ה-1 במאי שהתקיים ברוב-עם באולם גדול בנוי עץ, רקדו ילדי פארטיזאנים יהודים את הריקוד העממי הידוע "שְׂרָלָה". דמעות עמדו בעיניי ובעיני

203. את כל הדרך האמורה עברו ב-2 ימים וב-2 לילות (שם, עמ' 23, תקליט 7).

204. השווה עדות יוסף רוזן, עמ' 32 (תקליט 7), וכן עדות אליעזר מוזס, שם.

205. שני יהודים, מפקדי שני גדודים פארטיזאניים, שרוב לוחמיהם היו יהודים.

חלק רביעי: לחימה ונקם

חבריי לנשק. בכלל עשתה כל הקבוצה רושם עצום עלינו: 600—800 יהודים מכל הגילים, גברים ונשים, בריכוז ענקי ומלבד זה, הגדוד של יהודי מינסק (400 נפש), ובו הרבה צעירים, בנים ובנות...²⁰⁶ לבסוף החלטנו, שישה יהודים מ"פלוגות רודניקי", להצטרף לאחד הגדודים היהודיים הגדולים²⁰⁷. תחילה נשארנו בגדוד של ביילסקי²⁰⁸, אך כעבור זמן קצר עברנו לגדודו של זורין, קיבלנו רובים טובים והיינו כאחד מהם...²⁰⁹

למעשה היה המסע לנאליבווק חינם, כי אחרי שבועות מעטים בלבד מיום צאת המשלחת לדרך הופעל במלוא עוצמתו מיבצע ההצנחות ביערות רודניקי עצמם. לילות הציפייה ב"שדה התעופה" ("ארודרום") לפני הצנחת נשק היו הזדמנות לפגישת יהודים מכל הגדודים שבסביבה. יהודים מקובנא נפגשו שם עם יהודי וילנא, ונקשרו קשרי ידידות. תיאור הצנחת נשק אחת ניתן בפי עד ראייה²¹⁰:

... באמצעות האלחוט הובטח לנו, שהמפקדה המרכזית עומדת להצניח נשק ביערות שלנו. למטרה זו הוטל עלינו להכשיר שטח, בו אפשר יהיה להוריד נשק במצנחים. השטח המיועד היה מכוסה צמחייה נמוכה. העלינו שם מדורות, שסודרו בצורת האות T היה זה הסימן המוסכם למקום ההצנחה. הפארטיזאנים שהיו חופשיים אותו זמן מפעולה או שמירה, נצטוו להתפזר על פני היער לאיסוף משלוחי הנשק המוצנחים. פעמים רבות באנו בהמולה ובשמחה למקום המפגש, אולם האווירונים בוששו לבוא, אם מחמת מזג האוויר הלקוי או מחמת

206. על הפגישה הנרגשת בין הבורחים מגיטו קובנא ספוגי היהדות ובין הנוער היהודי ילידי מינסק וחניכי הקומסומול מגיל צעיר, ראה עדות יוסף רוזן, עמ' 35 (תקליט 8). פרטים נוספים על הווי הנוער והילדים היהודים במחנות הפארטיזאנים של זורין ראה לייב קאצוביץ': "די וואלד־שול ביי די מינסקער פארטיזאנער", א י י ק י ט, 99 (211), מיום 25.9.1945.

207. החלטה זו נתקבלה אחרי ויכוחים סוערים בין השישה. בעוד שכמה מהם טענו שיש לחזור, ולו אך מטעמי משמעת ואחריות, העלו האחרים את הנימוק הרגשי, שרצונם להישאר בין יהודים באווירה טובה (עדות יוסף רוזן, עמ' 33, תקליט 7). לפחות אחד מהם בכל זאת חזר לבסיס שביערות רודניקי. "הם חשבו כבר שבכלל לא אחזור, אולי הרגו אותי" (עדות א' מוזס, עמ' 23—24, תקליט 7).

208. "מפקד הגדוד היהודי ביילסקי הוכיח בזה סולידאריות יהודית והחלטיות רבה... הוא אמר: יהודים אני מוכן לקבל תמיד... סיפרנו לו שיש אנטישמיות [בגדודים הקובנאיים]. אז הוא אמר: אחרי המלחמה אני מוכן להתווכח אתם, עכשיו אתם רוצים — אני מקבל אתכם...". (עדות יוסף רוזן, עמ' 33, תקליט 8).

209. לאחר שחרור ליטא נפגשו כמה מהם עם מפקד הגדוד, קוסטיא ראדיונוב. הוא לא נקט בשום אמצעים, והסתפק בהערות עוקצניות בלבד.

210. קטע מתוך הרשימה "בגיטו וביער", מאת צבי שפר (ספר הפרטיזנים היהודים, כרך ב', עמ' 528—529).

פרק יב: פעולות שרת ומגן

אש האויב שחסמה את הדרך. אותו לילה נחרת יפה בזכרוני. ישבנו סביב המדורות מתוחים מרוב ציפייה. פתאום, מרחוק, עלתה המולת מנועים עמומה שהלכה וקרבה. טרטור האווירונים מילא את חלל היער. האש במדורות התלקחה והכול אצו על פני השטח הנרחב, המיועד להצנחה. שלושת האווירונים שהנמיכו טוס אותנו באורות ידידותיים, געלמו ושוב הופיעו, בהצניחם את מטען השקים הכבדים. השקים נאספו על ידי הלוחמים, שפניהם נהרו בעליצות, והוטענו על עגלות. רוב המצנחים נפלו בקרבת מקום, אולם אחדים הוצנחו הרחק, ונאלצנו לסרוק את היער עד השעות המוקדמות של הבוקר. החבילות היו ארוזות יפה, באורך של שני מטרים בערך, בשק של בד חאקי מרופד צמר גפן. לצערנו לא נפתחו כמה מצנחים והנשק הגיע מקולקל ובלתי ראוי לשימוש. חלק תוקן בבתי המלאכה של היחידה. הליצנים מצאו שימוש גם לנשק זה ואמרו, שהרובים עם הקנים העקומים יימסרו לידי הפחדנים, הנוהגים לירות בכיוון הפוך. מטען זה כלל רובים אנטי-טאנקיים, מרגמות, מקלעים, רובי צליפה, בולמי קול, תת מקלעים מהסוגים החד-שים ביותר, תחמושת מכל הסוגים, חומר נפץ, סיגריות אנגליות, תכשירי רפואה ופלאזמות דם.

חלוקת המטענים בין האוטריאדים השונים נעשתה בהתאם לפעולות הקרבות שביצעה היחידה.

אספקה

מקורות האספקה לפארטיזאנים היו בדרך כלל שניים: (א) מחסני מזון גרמניים או חוות ואחוזות שבהנהלת מתיישבים גרמנים; (ב) איכרי הסביבה הקרובה. אולם מקורות מהסוג הראשון היו נדירים במיוחד בסביבת יערות רודניקי, והפארטיזאנים נאלצו להישען על האיכרים בלבד, שבסביבה זו היה מצבם ירוד ביותר. מכאן נבעה סתירה חמורה במטרות המדיניות של תנועת הפארטיזאנים הליטאים. שהרי מצד אחד היה עליהם לקרב את האיכרים, להפוך אותם לאוהדי המשטר הסובייטי ולהשתמש בהם כסוכני מודיעין. אך מצד שני נזדקקו לתוצרת החקלאית ולמשק החי שלהם. היתה אפוא נקודת תורפה רצינית ביחסיהם של הלוחמים עם שכניהם הכפריים, המוכנים לוותר על נשק חבוי, אך לעולם לא יסכימו שיגזלו מהם את פרי עמלם, ולו גם למטרות החשובות ביותר²¹¹. בדבר זה לא היו מסוגלים להבחין בין פקידי השלטון הגרמני ובין משלחות הפארטיזאנים, שאלה כמו אלה באו לקחת מידיהם את היקר להם מכול. הפעולות הכלכליות הללו השניאו את הפארטיזאנים על

211. אף בפנייתם לפארטיזאנים השתמשו לעיתים קרובות בכינוי "באנדיטים", ואפילו "באנדיטים יקרים". יחס של שנאה יוקדת במיוחד הפגינו כלפי לוחמים יהודים (ראה גם ח' לזר, עמ' 240, וכן אפיוואלא, עמ' 110).

חלק רביעי: לחימה ונקם

האיכרים, והם חיפשו להם בן ברית בשלטון הגרמני, שלא רק נאחו בכך בתעמולתו נגד "הבאנדיטים האדומים", אלא אף לא היסס לזיין את האיכרים ולארגנם במשמרות הגנה נגד הפארטיזאנים²¹².

כדי לא לגדוש את הסאה ניתנו הנחיות ללוחמים כיצד לנהוג באיכרים, ומה מותר ומה אסור לקחת מהם. וכך מספר בעדותו אחד מלוחמי גדוד "קדימה"²¹³:
 ...ההוראות היו שלא לרושש את האיכרים. היחס צריך להיות הוגן... מי שהיו לו שתי פרות, היו לוקחים ממנו פרה אחת. מי שהיתה לו פרה אחת — לא היו לוקחים ממנו. אם היו לו כמה חזירים, היו לוקחים חלק, אך תמיד היו משאירים לו. ברוב הפעולות שאני השתתפתי התחשבנו בנהוג זה ובהוראה זו...

גם נאסר על הלוחמים לקחת מן האיכרים חפצים או מצרכים לעצמם, כפי שמספרת אחת הלוחמות²¹⁴:

...בהתחלה היו מבקשים הרבה מאוד. אחר כך אסור היה... בהתחלה היו מביאים שמיכות ואחר-כך אסור היה לגעת בזה. היתה זו פקודה מגבוה שאסור לקחת...

אף כי בהתחלה לא הקפידו במיוחד במילוי הוראה זו, הרי התקרבות החזית, וביחד עמה הגברת מדיניות ההתייחדות עם האיכרים אזרחי הרפובליקה הליטאית של מחר, גרמה להחמרת הביקורת בעניין זה ואף להטלת עונשים חמורים על מפירי האיסור.

כן הועתק לכאן לזמן מסוים הנהוג שהיה רווח בכפרי בילורוסיה, לתת לאיכרים "קבלות" בכתב על המצרכים²¹⁵. תכלית ה"קבלות" היתה כפולה: (1) לשמש לאיכרים כאליבי כלפי פקידי הרשות הגרמנית, הבאים לדרוש אחוז מסוים של תבואה וכד' לפי חוקי שלטונות הכיבוש; (2) להפיג במידת-מה את הרגשת הקיפוח של האיכר ולשתפו כביכול בהחזקת נציגי הצבא הסובייטי, העתיד לשלם להם כגמולם לכשיגיע.

אולם אמצעי הריכוך האמורים לא היה בהם כדי לשנות דעתם של האיכרים. הללו לא השלימו עם זה ונאחזו באמצעים הקיצוניים ביותר, לרבות הזמנת כוח גרמני לגרש את האזרחים הבלתי קרואים. רק לעתים רחוקות ניתן לבצע פעולה כלכלית בלי התנגשות. לכן תוכננה כל פעולה כלכלית ואורגנה באותה

212. השלטונות הגרמניים ליבו שנאה זו של האיכרים ואחזו בשורת אמצעים להבאיש את ריחם של הפארטיזאנים בעיני האוכלוסיה. כך למשל עודדו כנופיות של שודדים ללסטם את האיכרים ולהציג את עצמם כפארטיזאנים אדומים. במקרים אלו לא היסס הפיקוד הפארטיזאני לאסור מלחמה על כנופיות אלו ולהחזיר לאיכרים את השוד (מונצ'ונסקאס, עמ' 121).

213. עדות ג' שפר. עמ' 19 (תקליט 6).

214. עדות ג' פוגר-טורצ'ין, עמ' 10 (תקליט 3).

215. השוה עדויות ב' גופר (גרודניק), עמ' 16 (תקליט 5), י' רוזן, עמ' 31 (תקליט 7).

פרק יב: פעולות שרת ומגן

מידת זהירות, קפדנות ואבטחה המחייבת כל פעולה צבאית אחרת, ואף למעלה מזה. שכן שלא כפעולת לחימה הנעשית בהפתעה ובמהירות, היתה פעולה כלכלית נמשכת זמן רב יותר, וגם בדרך חזרה קל היה לפגוע בשיירת המצרכים העמוסה והמזדחלת לאטה. נקודות התורפה העיקריות היו בין השאר מעברות הנהרות, ולא פעם נהפכו מקומות אלה לשדה קרב עקוב מדם, ולפעמים נאלצו לנטוש את השלל ולהימלט. כן לא היה כאן מקום להפתעה, מכיוון שהאיכרים היו מצפים תמיד לפעולות אלה. לפיכך היו יוצאים לפעולה כלכלית בכוח גדול יחסית (15—25 איש) ובנשק מעורר רושם, שתפקידו בעיקר להרתיע. היחס לאיכרים חייב היה להיות הוגן, אך תקיף וקפדני. להלן תיאור מפורט ואופייני של פעולה כלכלית, שכמעט כל המשתתפים בה היו לוחמים מגיטו קובנא²¹⁶:

... אחרי שכל אחד בדק את נשקו, עזבנו את הבסיס. היינו 25 לוחמים, רובם לוחמי הגיטו, וחולקנו לחמש חוליות שעל כל אחת מונה אחראי... הדרך למקום הפעולה, שנקבע מראש על ידי המטה על פי שיקולים שונים, היתה ארוכה, והטעם לכך: בכפרי הסביבה הקרובה לא היינו נוהגים עוד לערוך מיבצעי רכישה, ראשית, משום שרובם נמנו עם "הכפרים הידידותיים", ושנית, משום שבין כה לא היה שם כבר מה לקחת. כתוצאה מן המיבצעים שנעשו שם בעבר לא נשאר עוד אצל רוב רובם של האיכרים דבר מעל למינימום המחוסן, שאסור היה לנגוע בו (פרה אחת, חזיר אחד, תבואה לצורכי מאכל, זרעים וכו'). כל פעם צריכים היינו להרחיק לכת מן הבסיס, לחדור עמוק לשטחי האויב ה"פתוחים", מה שהגביר את מידת הסיכון והפך כל מיבצע רכישה למיבצע קרבי או קרבי-למחצה. זיון הקבוצה היה באמת "כבד": 4 מקלעים, 6—7 תת-מקלעים והשאר — רובים. כמעט לכל אחד מאתנו היו גם 2—3 רימוני יד.

הגענו לכפר המיועד קרוב לחצות, אחרי שעברנו כ־25 קילומטרים בהליכה מזורזת. הכפר היה שקוע בשינה עמוקה. הקפנו אותו בדומייה. באמצע הכפר היתה הצטלבות דרכים, ואל הכפר וממנו הובילו ארבע דרכי עפר. בכל אחד מפתחי הדרכים האלה הוצב מקלע עם שני אנשים. שאר החוליות התפזרו בין הבתים. נביחת הכלבים והאורות שהתחילו לבצבץ בחלונות בישרו את התחלת המיבצע. ריח חזק של תבשילי כפר ואוויר דחוס הגיע לאפנו כשנפתחה הדלת והופיע בו איכר ליטאי בכותונת לילה ארוכה. "התלבש ופתח לנו בשקט את האורווה, הדיר ומחסן התבואה. באנו לקבל אספקה בשביל האוטריאד" — הטיח בן-זוגי כלפי האיכר המבוהל והרדום. — "אתם פארטיזאנים? אבל רק

216. ספר הפרטיזנים היהודים, כרך א', עמ' 241—243.

חלק רביעי: לחימה ונקם

אתמול היו כאלה. לקחו ממני הכול, אפילו שק אחד קמח לא השאירו. לכו לשכן... — "הבה ונראה. או שמא הספקת להחביא את המצרכים שלך ויעדת אותם בשביל הגרמנים? הודרו!" תוך כדי דיבור קיבל האיכר דחיפה קלה ברובה. וראה זה פלא: האיכר נשתנה מייד, כאילו נגעו בו במטה קסם. רק עכשיו כאילו נתעורר משנתו. התחיל לרוץ במרץ אנה ואנה, פתח את האורווה שבה נמנמו להנאתן שלוש פרות, הכניסנו לדיר ונתן לבחור בברייה השמנה ביותר מבין החזירים שלו, הוציא מן המחסן כמה שקי קמח — "מספיק, מספיק, עכשיו רתום את סוסך ועגלתך, ואנחנו בינתיים נסתדר עם החזיר שלך. את העגלה והסוס תקבל בחזרה מחר בצהריים, ואילו בעד המצרכים ישלמו לך השלטונות הסובייטיים, בבוא היום, כפליים...". נשארתי כדי לעזור לבעל הבית להעלות מן המחסן כמה שקי קמח וחברי נעלם בתוך הדיר. פשפש הדיר נסגר, וכעבור דקות ספורות נשמעה משם ירייה עמומה: הוא "הסתדר" עם החזיר...

כשעה אחר חצות היו כל החוליות מוכנות. עגלות מלאות טירטרו בדרכי הכפר, כולם בכיוון אחד — לנקודת המפגש. המקלענים הוסרו מעמדותיהם, והקבוצה כולה יצאה לדרך בחזרה לבסיס. עדיין לפנינו דרך ארוכה ומסוכנת, מסוכנת כפליים מאשר הדרך לכאן, שהרי קודם היינו "ריקים וקלים", יכולנו להתקדם בזהירות ולא פחדנו כל כך מפני התנגשות עם האויב. עתה הדבר מסובך יותר. אנו מטופלים במטען כבד, מריצים חצי תריסר פרות, מובילים עגלות המקימות שאון מרגיז החודר לתוך העצמות. והנה הגענו למקום המסוכן ביותר: נחל שרוחבו כ־20 מטר, ואין לך ברירה אלא לחצותו באחד המקומות הרדודים. בקושי הצלחנו לדחוק אל תוך המים את הפרות שלנו, ופתאום קמה בהלה בין הסוסים. מה נתברר? בחיפזון לא השגיח אחד הפארטיזאנים, שהאיכר רתם לו סוס ענק בלתי מסורס. עתה, משעלה באפו של הסוס ריח המים הטריים והצטופפו מסביבו כמה סוסות, נדלקה בו התאוה. הוא הצטהל צהילה אדירה שהדיה מילאו את מרחבי היער, עקר ממקומו בהפכו את עגלתו על צדה, והסתער בשצף־קצף על אחת מחשוקותיו. המצב התחיל להיות רציני. תאוה סוסית זו יכלה לגלות את הימצאותנו ביער ולהמיט על ראשינו צרה גדולה. הסוס הותר מיד מרתמתו, ובמקלות הוברח בחזרה לעבר הכפר. המטען מן העגלה חולק בין שאר העגלות ועברנו בשלום את הנחל. שאר הדרך עברנו בלי תקריות, ועם שחר נכנסנו לאזור הבריגאדה שלנו. מחסני האוטריאד נתמלאו שוב בשר, תפוחי אדמה, קמח ומצרכים אחרים...

במשך הזמן השכילו הפארטיזאנים לבחור להם את מקורות האספקה, שלא יהיה צורך להסתכן בהתנגשות עם כפר שלם. כך עשו, למשל, ב"פעולת הקמח"

ס ר ק י ב : פ ע ו ל ו ת ש ר ת ו מ ג ן

בטחנה שעל יד רודניא. לאחר עיקוב ממושך של סיירי הגדוד ניתן היה לקבוע באילו ימים מחסני הטחנה מלאים קמח טחון. מייד נשלחו לשם פארטיזאנים לקחת את הקמח, לפני שהמלאי יאזל שוב²¹⁷.

ראוי להזכיר עוד את "פעולת הסוכר", שנודמנה באקראי. לוחמים שיצאו לפעולה מיוחדת נתקלו בשיירת עגלות, ובהן סוכר הרבה. הם השתלטו על השיירה, ומייד גויסו הפארטיזאנים מן היער והסוכר הובא לבסיס. מצרך זה, שהספיק לימים רבים, שיפר את רמת התזונה של הגדודים, וכן שימש כאמצעי חליפין²¹⁸.

מ ו ד י ע י ן

פעולות המודיעין, שעסקה בהן בעיקר יחידת הסיור, לא יכלו להיעשות אלא בעזרת האוכלוסיה שמסביב. לשם כך היה צורך לקשור יחסי ידידות עם תושבי הכפרים הסמוכים, ולבחור מהם אנשים מתאימים לתפקידי עזר שונים²¹⁹. הללו כונו כולם בשם "מקשרים", אך שונים היו תפקידיהם לפי יכולתם ומידת נאמנותם. מהם היו מספקי ידיעות צבאיות על הנעשה בתחום כפרם בלבד, ומהם — מורי דרך. למעלה מהם — אנשים שנשלחו למחנות צבא גרמניים כפועלים, או למקומות שלא היתה לפארטיזאנים גישה אליהם, כדי לסקור תנועות צבא, או לבדוק תוצאות קרב וחבלה²²⁰. אלה שמהימנותם היתה גדולה נתמנו למקשרים מרכזיים, שניהלו בעצמם מערכת מודיעין בין מכריהם. והיו גם מקשרים מובילים, שפעלו באופן שיטתי ובהיקף רחב. הללו היו כפופים למודיעין המרכזי של הבריגאדה²²¹.

תהליך הידוק הקשרים עם האיכרים וגיוס המקשרים מביניהם היה איטי ומייגע. נדרש לכך סבלנות, טאקט וידיעה רבה על המנטאליות של האוכלוסיה המקומית. לא אחת הסכים איכר ליטאי ששכן בין פולנים לשתף פעולה, לאחר שסיירים דוברי ליטאית השכילו לשכנעו, ששיתוף פעולה עם הפארטיזאנים תואם את שאיפותיו הפאטריוטיות. והוא הדין לאיכרים בילורוסים, פולנים וכו'. מלבד הטיפול הפסיכולוגי וההבטחות לעתיד לבוא קיבלו חלק מהמקשרים גמול ממשי, במצרכים או בכסף, לפי חשיבות הידיעות שסיפקו²²². המגע עם האיכרים נעשה בזהירות רבה ובסודיות מוחלטת, כדי שלא לעורר תשומת לב השכנים. מצד שני ננקטו אמצעים, כדי למנוע שמקשרים אלה יבגדו בשולחיהם. אחד האמצעים היה ערבות בני משפחותיהם.

217. עדות ג' שפר, עמ' 20 (תקליט 5) ; עדות י' רוזן, עמ' 20 (תקליט 4).

218. מ' בריק, פל"ח, 10, עמ' 17—18 ; עדות י' רוזן, עמ' 19.

219. קוטקא, עמ' 67.

220. ספר הסרטיזנים היהודים, כרך א', עמ' 109.

221. השוה רשימתו של חנון מגיד, על מחלקת הסיור היהודית בגדוד הפארטיזאנים "נקמה" ("דבר", מס' 6303, מ"ד/4/15).

222. השוה ספר הסרטיזנים היהודים, כרך א', עמ' 109.

חלק רביעי: לחימה ונקם

המודיעין של הגדודים הקובנאיים, בפיקודו של בוריס ליסאוסקאס, קבע את מטהו בכפר הקרוב, סטארי-מארצל, בביתו של אחד המקשרים הוותיקים, האיכר יורגלוויץ. כן החזיק סוכני-מודיעין בכפר ז'אגארינה, אינקלארישקיס, וישנצ'א ואחרים.

אולם עד שהוקמה רשת-הידיעות ונמצאו המקשרים עסקו באיסוף החומר ממקור ראשון אנשי היחידה בעצמם, עם כל הסיכון הכרוך בכך. באחת הפעולות הללו נספה הלוחם משה מילנר, מגיטו קובנא. בחוזרו לבסיס ואתו חברו למשימה, הרוסי ספרוני אורלוב, לאחר שהשיגו את הידיעות הדרושות, נתקלו בסביבות נובו-מארצל במארב גרמני. תוך חיפוי אש של מילנר הצליח חברו להסתלק עם הנתונים ולהביאם לבסיס. כדי שלא יפול חי בידי הגרמנים שהקיפוהו ירה מילנר בעצמו את הכדור האחרון שנותר לו²²³.

זמן מה לאחר מכן נספה בידי גרמנים מפקד היחידה עצמו בביתו של המקשר יורגלוויץ²²⁴. במקומו נתמנה הסייר בוריס (שכונה בוריס "הקטן").

פעולות עונשין

יחד עם המלחמה העקובה-מדם בכוחות הגרמניים ניהלו הפארטיזאנים מאבק עז נגד משתפי הפעולה למיניהם. תחילה היו מתרים בהם ומשדלים אותם שיחזרו בהם²²⁵, ואם לא הועילו הדברים היו נוקטים במעשי תגמול קיצוניים, "למען ישמעו וייראו". כך למשל נתפס בכפר דאינאווא הסוכן הפולני הנודע בולסלאב אוצקורוניס, שארגן את האיכרים נגד הפארטיזאנים. הוא הובא לבסיס המחנה הווילנאי ונידון למוות²²⁶.

לעתים לא היה מנוס מלהטיל אחריות קיבוצית על קבוצות איכרים וגם על כפרים שלמים. דוגמא מובהקת לפעולת עונשין קיבוצית הוא מקרה הכפר קוניוכי.

הכפר הליטאי קוניוכי, שהיו בו 300 תושבים, שכן כ־30 ק"מ מהבסיס של הגדודים הקובנאיים. הוא שיתף פעולה באופן הדוק ושיטתי עם הגרמנים ועם אנשי פלכאוויצ'יוס²²⁷. תושביו אף תקפו בפועל יחידות פארטיזאניות שעברו סמוך לכפר, ועינו למוות את אלה שנפלו בידיהם חיים. הכפר עצמו היה מבוצר

223. פ"ק"ג, עמ' 144; מ"ל גולדשמידט, מכתב 7.

224. על פעולת העונשין שבאה כתגובה על כך, ראה להלן.

225. נוסח כרוז אל משתפי הפעולה, ראה קוטקא, עמ' 271.

226. ח' לזר, עמ' 303—304.

227. העוצבה הליטאית הגדולה והחשובה ביותר, שהוקמה ע"י הגרמנים בליטא מבין אנשי המקום, היו "היחידות המקומיות" (Vietines Rinktines) בפיקודו של הגנרל הליטאי פלכאוויצ'יוס (Plechavicius), שכוננו גם בפי האוכלוסיה "אנשי פלכאוויצ'יוס". תפקידם היה: (א) מלחמה בפארטיזאנים, (ב) סיהור ליטא מאל-מנטים פרו-סובייטיים, (ג) דיכוי האלמנטים שלא היו שבעי-רצון ממשטרו של הקוויסלינג, גנרל קוביליונאס.

פרק יב: פעולות שרת ומגן

היטב בחפירות הגנה, בעמדות צליפה ובמגדלי תצפית. אנשי הכפר הוזהרו והותרו כמה פעמים, ואף על-פי-כן לא הפסיקו את פעילותם העוינת. מטה הבריגאדה החליט לעלות בכוח רב על כפר זה ולהשמידו לחלוטין, כדי שהדבר ישמש לקח חמור גם לכפרים אחרים. הליטאי שילאס, מפקד פארטיי זאנים, הצליח להסתנן לכפר כשהוא מחופש כקצין חילות-פלכאוויצ'יוס, שבא כביכול לבדוק את כוננות הכפר. ואכן בדק את מערכת הגנת הכפר, סקר את נקודות התורפה וחזר עם דו"ח מפורט למטה הבריגאדה ²²⁸.

לפי פקודת יורגיס גויס כוח מקובץ מכל הגדודים, 150 איש ²²⁹, ובהם כ-25 מהגדודים הקובנאיים. הכוח הגיע בחצות הלילה למבואות הכפר, ולאחר קרב קצר נשברה התנגדותם העזה של אנשי קוניוכי. רבים מהם החלו בורחים מחוץ לכפר, אך שם ציפו להם יחידות המארב ועשו בהם שמות. אחרי הקרב הועלה הכפר כולו באש. לפנות בוקר נשאר מכפר גדול זה גל אפר, ורק יחידים הצליחו לברוח. בפעולה זאת, שעיקרה היה קרב מגע אכזרי ותוקפנות ללא רחם, הצטיינו בין השאר דוד טפר, יענקל ראטנר, פסח וולבה, לייזר צ'ודיקוב, לייב זייצב, ועוד לוחמים מגיטו קובנא, שהתפרצו ראשונים לכפר ²³⁰. למיבצע-עונשין זה, שהיקפו וצורת ביצועו לא היה להם תקדים בקורות הבריגאדה הליטאית, היו הדים רבים. שלטונות הכיבוש לא איתרו כמובן לתאר בפרוטרוט את אכזריות ה"באנדיטים". גם בקרב רבים מן הלוחמים עוררה צורת המיבצע ואכזריותו תמיהה רבה ²³¹. אולם איכרי הסביבה הסיקו את המסקנות. ההתקפות היוזמות על פארטיזאנים עוברים פסקו, הקשר עם הגרמנים הוחלש, וכמה כפרים, וביניהם סטרלצי, מסרו את הנשק שברשותם לפארטיזאנים.

עוד פעולת עונשין זעירה יותר, שגם בה היה משום הטלת אחריות קולקטיבית, ביצע הגדוד הקובנאי "מוות-לכובשים" בכוחו וביוזמתו. הדבר אירע במארס 1944, לאחר שמפקד יחידת המודיעין, בוריס ליסאוסקאס, הותקף ע"י גרמנים בביתו של איכר, ונפצע פצעי מוות. לא היה ספק שהאיכר יורגלוויץ הוא שהסגירו לגרמנים. וכך מספר אחד הלוחמים ²³²:

... החזקנו מחלקה להבטחה בכפר הזה שלנו. זה היה סטארי-מארצל... בוריס יצא לשם ושלח חזרה את המחלקה הביתה... והוא נשאר אצל הגוייה שלו... הגרמנים רצו כנראה לתפוס אותו חי. גראה שהיא

228. ספר הפרטיזנים היהודים, כרך א', עמ' 123.

229. לפי ספר הפרטיזנים, שם. לפי מקורות אחרים — 120 איש, ביניהם 40—50 יהודים (השווה ח' לזר, עמ' 306).

230. סק"ג, עמ' 134.

231. השווה ספר הפרטיזנים היהודים, כרך א', עמ' 124.

232. עדות ג' שפר, עמ' 23 (תקליט 6). השווה גם עדות ח' גלעין (גכטל), עמ' 37 (תקליט 12).

חלק רביעי: לחימה ונקם

שכנעה אותו שאין כבר צורך [במחלקה] והם [הוריה] התקשרו [עם הגרמנים] והודיעו, שאין כבר פארטיזאנים בכפר ואפשר להפתיע אותו... כשהוא שמע את היריות, הוא הספיק לצאת ואז פגעו בו בבטנו... ה"וואסטוצ'ניקים" הבריחו את הגרמנים, ואנחנו מייד רדפנו אחריהם, אבל היה כבר מאוחר...

בוריס מת מפצעיו והוא נקבר בבסיס בכבוד צבאי. במשך היום הוברר כי אכן היתה זו בגידה. הוחלט על פעולת תגמול. לפנות ערב שוב נערך הגדוד ויצא לכיוון סטארי-מארצל להיפרע ממשפחת הבוגד. כל המשפחה הושמדה. הרכוש הועמס על עגלה, שגם היא היתה משל יורגלוויץ, והובא לבסיס. הבית נהרס ועמד בשוממותו עד השחרור. הזכר היחיד מכל המשפחה היה הסוס האביר, שהביא את עגלת השלל לבסיס, וכונה מאותו יום בשם בעליו "יורגלוויץ"²³³.

אמנם היה זה מעשה אכזרי, ברם הרגשת המשתתפים בפעולה היתה, שאכן זהו הכרח בל יגונה. כדברי אחד המשתתפים מלוחמי הגיטו: "איני יודע אם היה מקום לחשוב על דברים כאלה. הגיע להם עונש זה... וגם לא היתה דרך אחרת"²³⁴.

בשביל הלוחמים היהודים היו פעולות העונשין גם בגדר נקמה במרצחי יהודים. הרי כל אויבי הפארטיזאנים ומשתפי הפעולה עם הגרמנים היו גם שונאי ישראל בפועל, ורבים מהם השתתפו בעצמם ברציחות יהודי סביבתם. מספר פארטיזאן יהודי²³⁵:

... במקום אחד היה איכר שאנחנו האמננו בו, והוא היה מוסר לנו ידיעות, ואני ידעתי בביטחון גמור שהוא שיתף פעולה נגד היהודים. אפילו מצאתי אצלו כמה גווילי ספר תורה שקישטו את קירות ביתו. אחרים סיפרו עליו שהוא הרג יהודים בעיירה הסמוכה ובכל המקומות האלה. בכל אופן, הרוסים לא נתנו לפגוע בו לרעה, היות והוא היה נחוץ להם ועמד בקשר עם הפארטיזאנים²³⁶. אבל בדרך כלל, כשהגענו לאיזה שהוא כפר ונודע שאיכר פלוני שיתף פעולה והרג יהודים או רוסיים, אז הנקמה היתה אחת, הן מצד היהודים והן מצד הרוסים... כך עשינו עם גוי אחד, שהרבצנו בו כל-כך הרבה מכות, שאני בטוח שהוא לא נשאר בחיים... בגלל זה, שכמה אנשים מסרו, שהוא סיפר איך שהוא השתתף בפעולה [נגד יהודים].

233. השוה פ"ק"ג, עמ' 144.

234. עדות ב' גופר (גרודניק), עמ' 25 (תקליט 7).

235. עדות מ' יצחקי (גלבטרונק), עמ' 36 (תקליט 66).

236. לא פעם טענו נגד הפארטיזאנים היהודים, שהם חדורי רגש נקמה מוגזם, וע"י כך הם מעוררים זעם האוכלוסיה הכפרית (השוה ספר הפרטיזאנים היהודים, כרך א', עמ' 124).

פרק יב: פעולות שרת ומגן

כשם שפעולות העונשין היו לפעמים, כאמור, אכזריות מדאי, תוך הטלת אחריות קולקטיבית, כך גם היו מקרים של מעשי נקמה, שלא היו נקיים מכל זה. כמו שמספר העד הנ"ל:

היתה משפחה שבנם שירת במשטרה הפולנית בתוך טרוק... אנחנו באנו אל ההורים והודענו להם, שעל הבן להתייצב [אצלנו]. ואם לאו, נעשה אתו חשבון... הוא לא הופיע, אז שרפנו את הבית על אביו ואמו...